

Publicerad 7 dec 09:13

Vad behöver tonåringar för att hitta rätt?

Plötsligt byter de spår. Slutar med spriten och drogerna, avbryter den kriminella karriären, låter bli att göra andra och sig själva illa. Varför?

Av tio tonåringar som har hamnat snett och betar sig destruktivt går det riktigt illa för tre eller fyra. De fortsätter att bryta mot samhällets normer när de har blivit vuxna; använder våld eller sysslar med olagliga affärer, missbrukar droger eller skadar sig själva på annat sätt. De lever i en farlig och förödmjukande skuggvärld tills deras liv går sönder.

MEN DE ÖVRIGA sex eller sju bryter sig ur den onda cirkeln. Ganska snart blir de mer eller mindre samhällsnyttiga medborgare som lyckas med sina sociala relationer och mår bra.

Varför? Vad är det som krävs för att tonåringar med destruktivt beteende ska byta spår?

Vändningen kan ibland komma så plötsligt och vara så definitiv att den nästan kan verka magisk. Det säger Niklas Långström, barnpsykiater och forskare vid Karolinska institutets Centrum för våldsprevention i Stockholm.

- Många av de ungdomar som har slutat använda droger eller avbrutit en hotande kriminell karriär berättar i efterhand om en människa som i ett avgörande läge har lyssnat och förstått. De säger att det var detta mänskliga möte som fick dem att byta spår. Men fullt så enkelt var det nog inte. Det var troligen från början en rad olika, men samverkande riskfaktorer som utlöste deras destruktiva beteende, och det fanns med all säkerhet också flera orsaker till att de plötsligt vände åt rätt håll.

DET ÄR SÅ forskarna ser på saken. Somliga krafter i barnens liv drar dem nedåt, andra drar dem uppåt. Bara om de goda krafterna tillsammans är starkare än de onda går det bra.

- Mötet med en god människa kan förstås vara oerhört viktigt, säger Niklas Långström. Det kan hjälpa tonåringen att få ena benet över bassängkanten. Men många är så tyngda av andra omständigheter i livet att de behöver mer stöd för att orka ta sig upp. Andra saknar en egen vilja att bryta sitt farliga beteende. Det finns ungdomar som helt enkelt vill göra kriminell karriär, som tycker att det antisociala livet är det allra häftigaste.

Den som vill hjälpa en tonåring som dras nedåt måste alltså både angripa riskfaktorerna i tonåringens liv och förstärka

"Bara om de goda krafterna tillsammans är starkare än de onda går det bra", säger barnpsykiatern Niklas Långström.

Sara drack sig berusad varje helg. Men så träffade hon tjejerna från Fryshuset. Läs om henne på Insidan i morgon.

Conny missbrukade heroin och rånade butiker. Nu har han lagt av med drogerna och våldet. Han intervjuas på Insidan på lördag.

de skyddande så kallade friskfaktorerna. Men vilka är då dessa onda respektive goda krafter? Och vilka är starkast?

För det första ska man veta att det är väldigt många ungdomar som betar sig illa på ett eller annat sätt under tonåren. Detta kan betraktas som en del av tonårsrevolten; de allra flesta skärper sig förr eller senare och kliver ut i ljuset.

VÄRRE ÄR DET för dem som regelmässigt började bryta mot föräldrarnas och samhällets normer redan som barn. De har den allra sämsta prognosen.

De forskande psykologerna Anna-Karin Andershed och Henrik Andershed i Örebro har nyligen granskat den internationella forskningen gällande just dessa ungdomar, och här är deras sammanfattande slutsatser:

- Mellan en och tio procent av alla barn yngre än tretton år har ett allvarligt normbrytande beteende under minst ett år. De struntar konsekvent i föräldrarnas och skolans regler, till exempel genom att skolka eller vara ute på nätterna. De kanske dessutom ljuger eller snattar, stjälar eller rånar, skolkar eller vandaliserar. Eller också hotar, trakasserar eller misshandlar de andra barn.
- Detta normbrytande beteende är tre till fyra gånger vanligare bland pojkar än bland flickor.
- Det är vanligt att barn som bryter mot normerna på detta sätt också har psykiatriska problem som adhd, ångest eller depression.
- Av de normbrytande barnen kommer ungefär varannan pojke och var femte flicka att bli kriminell som vuxen.
- Endast var sjätte normbrytande pojke kommer att vara helt utan sociala och psykiatriska problem i vuxen ålder.
- De allra flesta av dessa barn får inte alls det stöd och den behandling de behöver.

- Det handlar om ungefär tusen flickor och bortåt fyra tusen pojkar per årskull i Sverige, och det är förskräckligt att vi vuxna inte tar tag i dessa barn bättre, säger Henrik Andershed.

- Samhället borde sätta in mycket större resurser för att hjälpa dem, säger Anna-Karin Andershed. Behandlingen ska vara vetenskapligt grundad och anpassad till individen och familjen, och den bör sättas in tidigt.

De starkaste krafterna, både de destruktiva och de konstruktiva, finns i barnens inre och i deras familjer. Detta är de flesta forskare överens om.

Barn som är hyperaktiva, rastlösa och lättkränkta och som kanske dessutom har kort stubin och inte riktigt klarar av att kontrollera sina aggressiva impulser - de ligger i farozonen.

SOMLIGA BARN är väldigt orädda och söker spänning till varje pris. Andra känner inte så mycket alls och har bristande medkänsla med andra människor.

Vissa barn har det svårt i skolan därför att de inte är så begåvade. Andra är inte så bra på att koncentrera sig och göra sig förstådda.

Timo Mikkola växte upp med en aggressiv pappa. Nu hjälper han kriminella killar att hitta rätt. Läs om honom nästa tisdag.

Var och en av alla dessa olika individuella egenskaper utgör en riskfaktor för ett barns framtid, enligt forskarna. Egenheterna kan vara medfödda, men de kan också orsakas eller förvärras av svåra uppväxtförhållanden.

Här kommer föräldrarna in i bilden. Mammor och pappor som själva har sociala eller psykiska problem, som kanske missbrukar alkohol eller droger och som dessutom praktiserar farliga eller ineffektiva uppfostringsmetoder - de utsätter sina barn för stora risker.

Ett hem där aggressionsnivån är hög och där kommunikationen mellan de vuxna och barnen inte fungerar är ett farligt hem. Och misshandel, övergrepp eller grov vanvård under barnaåren förvärrar läget radikalt.

VIDARE ÄR DET så att föräldrar som varnar sina barn för dåliga kamrater - de har oftast rätt, enligt barnpsykiatern Niklas Långström.

- Antisociala kamrater är en av de tyngsta riskfaktorerna, säger han. Det finns en ond cirkel inbyggd i det kriminella ungdomsgänget. Dess speciella subkultur drivs fram av killar eller tjejer som lever med flera individuella riskfaktorer, och gänget blir i sig en riskfaktor för var och en av dess medlemmar, en fristad för destruktivt beteende. Och om missbruk av alkohol eller droger kommer in i bilden ökar risken för livslång kriminalitet.

Många tonåringar med tuff attityd går omkring med en mer eller mindre medveten känsla av utanförskap och sårbarhet. Och den känslan är vanligare hos ungdomar i fattiga bostadsområden än inom medelklassen; i sköra och söndriga miljöer där det är ont om vettiga fritidsaktiviteter och där skolorna fungerar dåligt finns många onda cirklar.

Somliga nedbrytande krafter är alltså individuella, andra hänger snarare samman med familjen och socioekonomin eller skolan och bostadsområdet. Och ju fler riskfaktorer en tonåring utsätts för på olika nivåer, desto större är faran.

MEN FRISKFAKTORERNA, då? Vilka är de goda krafterna som trots tyngande riskfaktorer kan dra tonåringar uppåt?

Den amerikanska psykologen och forskaren Ann Masten har i en artikel i tidskriften *American Psychologist* sammanfattat de faktorer som enligt forskningen är viktigast:

- En god intellektuell förmåga.
- En positiv syn på sig själv.
- Goda relationer till kompetenta och omtänksamma vuxna i familjen och närsamhället.
- Motivation att fungera effektivt i sin miljö.

Niklas Långström, som förutom jobbet på Karolinska institutet arbetar som konsultläkare för kriminella ungdomar på ungdomshem, har funderat mycket på varför så kallade maskrosbarn klarar av att hålla sig flytande trots att de är så belastade att de borde sjunka.

- De brukar ha ett hyfsat självförtroende, en positiv läggning och ett stabilt temperament, förklarar han. De är vänliga och blir lätt omtyckta, och de är tillräckligt smarta för att hitta vägar att ta sig fram. Många har en nära relation till någon vuxen och dessutom förmågan att knyta an till viktiga personer och inte svika dem.

DET GÄLLER ALLTSÅ att vara optimist och hitta listiga strategier. Att inte falla för grupptricket. Och att inte låta sig dras in i meningslösa konflikter med en aggressiv förälder eller med slagskämpar på stan.

- Med hyfsad begåvning kan man kompensera för impulsen att hänga på eller slå till. Att gå undan är ju oftast den smartaste taktiken. Och det är bra om tonåringen har kvar förmågan att trots allt lyssna på auktoriteter, säger Niklas Långström.

En stabil kärlekspartner kan också betyda mycket, påpekar han, liksom socialt och känslomässigt stöd från mor- och farföräldrar, lärare, grannar eller föreningsledare. Och ett vettigt fritidsintresse kan bära bra genom tonåren.

Vad kan man då göra som förälder?

Ja, om problemen inte börjar förrän barnet kommer upp i tonåren, och om de verkar ha en topp i femton- eller sextonårsåldern för att sedan avta - då behöver det inte vara så allvarligt. Det är vanligt att ungdomar i den åldern gör sig skyldiga till fylleri, snatteri eller andra mindre allvarliga lagbrott.

Men om tonåringen fortsätter att strula under lång tid och dessutom har allvarliga skolsvårigheter - då ska man verkligen stanna upp och tänka efter.

- Man bör med värme och engagemang skaffa sig insyn i tonåringens liv, säger Niklas Långström, även om han eller hon protesterar. I de flesta fall kan man ha gott hopp om att det hela reder ut sig, det är bara att hålla i. Men om det normbrytande beteendet bara fortsätter, då måste man verkligen reagera - särskilt om man vet att det började redan före tolvårsåldern. Och man ska inte vara rädd för att vända sig till de sociala myndigheterna och begära professionellt stöd. Man får sätta sig över rädslan att bli stämplad som en dålig förälder.

DET FINNS EN RAD effektiva terapimetoder för stökiga barn och kriminella tonåringar. Det har Håkan Stattin, professor i psykologi i Örebro, nyligen kunnat konstatera. Han har tillsammans med en svensk och tre amerikanska kolleger gått igenom och sammanfattat den forskning som finns gällande de mest intressanta behandlingsmetoderna i Europa och USA.

- Vissa metoder har visat sig minska antalet återfall i kriminalitet med 25-75 procent, säger Håkan Stattin. De bästa griper in brett i barnets liv och involverar både familjen och skolan. Många inbegriper någon form av kognitiv beteendeterapi som går ut på att tonåringen ska lära sig att ändra sitt beteende när det gäller våld, kriminalitet eller drogmissbruk.

Det allra viktigaste, säger Håkan Stattin, är att få ungdomar att sluta med drogerna.

- Missbruket fungerar som en motor för fortsatt kriminalitet, för våld och för spruckna relationer, säger han. Den som lyckas bryta bandet till drogerna har en chans att klara sig och reda upp livet. Men för de övriga är det väldigt svårt.

Gert Svensson, gert.svensson@dn.se

Källor och lästips: "Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?"

Henrik Andershed, Anna-Karin Andershed: (Gothia).

"Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga, en forskningsöversikt" Ferrer-Wreder, Stattin, Lorente, Tubman, Adamsson: (Gothia).